

נעשה אדם

ספר בראשית – ספר הישר

בראשית א'א'

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

In the beginning of God's creation of the heavens and the earth.

רש"י שם

בראשית – אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שצעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו צרכו נתנה להם וצרכו נטלה מהם ונתנה לנו:

In the beginning: Said Rabbi Yitzhak: It was not necessary to begin the Torah except from "This month is to you," (Exod. 12:2) which is the first commandment that the Israelites were commanded, (for the main purpose of the Torah is its commandments, and although several commandments are found in Genesis, e.g., circumcision and the prohibition of eating the thigh sinew, they could have been included together with the other commandments). Now for what reason did He commence with "In the beginning?" Because of [the verse] "The strength of His works He related to His people, to give them the inheritance of the nations" (Ps. 111:6). For if the nations of the world should say to Israel, "You are robbers, for you conquered by force the lands of the seven nations [of Canaan]," they will reply, "The entire earth belongs to the Holy One, blessed be He; He created it (this we learn from the story of the Creation) and gave it to whomever He deemed proper When He wished, He gave it to them, and when He wished, He took it away from them and gave it to us.

נתיבות שלום בראשית עמ' י"ד

וצ"ב שהרי לא נתייבשה בזה אלא ענין הפרשה הראשונה, בה נאמר נאמר סדר הבריאה ושלל הארץ של הקב"ה היא, אבל עדיין לא מבואר ענין שאר הפרשיות עד החודש הזה לכם, מדוע נכתבו בתורה?

מדרש רבה בראשית פרשה מד פסקה א

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו' (תהלים יח) האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו אם דרכיו תמימים הוא על אחת כמה וכמה רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות:

מסילת ישרים פרק א

והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (רבה, ז) שאמרו, זה לשונם: ראה את מעשה האלקים וגו' (קהלת ז), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

Our Sages of blessed memory drew our attention to this principle in Midrash Koheleth, where they said (Koheleth Rabbah 7:28) - 'See the work of G-d...' (Ecclesiastes 7:13). When the Holy One Blessed be He created Adam, He took him and caused him to pass before all the trees of the Garden of Eden. He said to him, 'See how beautiful and praiseworthy are my works; and all that I have created, I have created for your sake. Take heed that you do not damage and destroy my world.'

שערי קדושה לר' חיים ויטאל ח"א שער ב

והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והצומח והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות משוב ורע, והנה בנפש הזה תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התרי"ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תרי"ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש

השכלית לקיים המצות על ידי תרי"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא י"ז י"ד) כי נפש כל בשר דמ"ו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד: ובוזה תבין ענין מה שאמר רבותינו ז"ל (שבת דף ק"ה ע"ב), כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה ממש שהיא היותר שקולה ככל תרי"ג המצות, וכן אמרו (סוטה דף ע"א) מי שיש בו גסות הרוח הוא ככופר בעיקר וראוי לגדעו כאשירה ואין עפרו ננער וכו' וכאלה רבות. והבן זה מאד, כי להיותם עקרים ויסודות לא נמנו בכלל תרי"ג המצות התלויות בנפש השכלית, ונמצא כי יותר צריך ליוהר ממדות הרעות יותר מן קיום המצות עשה ולא תעשה כי בהיותו בעל מדות טובות בנקל יקיים כל המצות:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה ד'א'

אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו או לתם אבל אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו אמרו חכמים כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זרק אבן למרקוליס שנאמר כצור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד אין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צב-אות הוא אמרו חכמים אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו אם לאו אל יבקשו תורה מפיהו:

Torah should be taught only to a proper student - one whose deeds are attractive - or to a person whose behaviour is unknown. However, [a potential student] who follows bad ways should be influenced to correct his behaviour and trained to follow a straight path. [After he repents, his deeds] are examined and he is allowed to enter the house of study to be instructed.

Our Sages said: Whoever teaches an improper student is considered as if he throws a stone to Mercury, as [Proverbs 26:8] states: "As one who winds a stone in a sling, so is he who gives honour to a fool." There is no "honour" other than Torah, as [Proverbs 3:35] states: "The wise shall inherit honour."

Similarly, one should not study from a teacher who does not follow a proper path, even though he is a very wise man and his [instruction] is required by the entire nation, until he returns to a good path, as [implied by Malachi 2:7]: "For the priest's lips shall keep knowledge, and they shall seek Torah from his mouth, because he is a messenger from the L-rd of Hosts."

Our Sages said: If a teacher resembles "a messenger of the L-rd of Hosts," seek Torah from his mouth. If he does not, do not seek Torah from his mouth.

נתיבות שלום בראשית י"ג

אמנם עדיין יש להבין שהרי התורה היא מקור ההוראה ותורת חיים ליהודי לכל ידיעותיו, דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, ושום מקורות אחרים אין ליהודי מהיכן ללמוד, וא"כ גם בענין מדות התורה היא שצריכה לקבוע את ההגדרה אלו מדות הן מדות טובות ואלו מדות רעות, ואם לא יתפרשו עניני מדות בתורה מהיכן ילמד איד יהודי לדעת את תורת המדות והדרך אשר ילכו בה.

וי"ל שזה אכן ענינם של פרשיות התורה מבראשית עד החודש הזה לכם, שהם תורה שלימה בענין טהרת המידות, ומורים לנו יסודות עבודת ה'. כי בתורה אין סיפורי דברים בעלמא, אלא תורה כמשמעותה מלשון הוראה, שכל התורה על כל מילה ואות שבה מורים לנו תורת חיים, ועל דרך זה כל ספר בראשית מלמד אותנו תורת חיים בענין טהרת המידות, כמד"כ ועשית הישר והטוב בעיני ה', שזהו ענין כל פרשיות אלו שכולם מדברים בעניני מידות.

יהושע י"ג

וַיִּהְיֶה הַשֶּׁמֶשׁ וַיָּרֶחַ עָמְדִים עַד יָקָם גְּזֵי אֲבִיבֵי הָאָרֶץ כִּתּוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּזִיעֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֵין לָבוֹא כִּיּוֹם תָּמִים:

And the sun stood still, and the moon stayed, until the people had avenged themselves upon their enemies. Is this not written in the book of Yashar? So the sun stood still in the midst of the heaven, and it did not hasten to go down exactly a whole day.

שמואל ב' א' י"ח

וַיֹּאמֶר לְלִמְדוֹ בְּנֵי יְהוּדָה קִשֵּׁת הַנֶּה כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר:

And he said to teach the sons of Judah the bow. Behold it is written in the book of the just.

גמ' עבודה זרה כה.

הלא היא כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים

Which is the Book of Yashar? — Said R. Chiyya b. Abba in the name of R. Yochanan: It is the book of Avraham, Yitzchak and Yaakov who are designated as righteous and of whom Scripture says, Let me die the death of the righteous and let my last end be like his.

משנה אבות ד'כ"א

רבי אלעזר הקפ"ר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם:

Rabbi Elazar HaKapor would say: Envy, lust and honour drive a man from the world.

נתיבות שלום בראשית ע"ד

ובתחילה, קודם עולם התיקון, מלמדת לנו התורה עד היכן מגיע פגם המידות הרעות, ע"פ המבואר בחז"ל (אבות ד') כי ג' אבות הטומאה של המידות הרעות הם הקנאה התאוה והכבוד, שמהם מסתעפים כל המידות הרעות המוציאים את האדם מן העולם. וזהו שנזכר תחילה פרשת קין, שחטאו היה שנפל בקנאה.

בראשית ד'ד-ה'

והכל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומזולתיהן וישע' ה' אל הכל וא'ל מנזותו: וא'ל קין וא'ל מנזותו לא שע' ויזר לקין מאד ויפלו פניו:

And Abel he too brought of the firstborn of his flocks and of their fattest, and Hashem turned to Abel and to his offering. But to Cain and to his offering He did not turn, and it annoyed Cain exceedingly, and his countenance fell.

נתיבות שלום שם

וע"י הקנאה נפל כל כך עד שהגיע למדרגה התחתונה ביותר, ועשה מעשה איום כזה של רציחת אחיו. והתורה מלמדת לנו לאיזו דרגת שפלות ניצן להתדרדר מתוך קנאה. ואח"כ כתיב ענין דור המבול שפגם דור המבול היה בתאוות ... והתורה מלמדת בזה גודל פגם התאוה, עד היכן מגעת הנפילה כתוצאה מתאוות.

בראשית ו'י"א-י"ג

ותשחת הארץ לפני האלקים ותמלא הארץ זבס: וירא אלקים את הארץ והנה נשחיתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ: ויאמר אלקים לנח קן כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ זבס מפניהם והנני משחיתם את הארץ:

Now the earth was corrupt before G-d, and the earth became full of robbery. And G-d saw the earth, and behold it had become corrupted, for all flesh had corrupted its way on the earth. And G-d said to Noah, "The end of all flesh has come before Me, for the earth has become full of robbery because of them, and behold I am destroying them from the earth.

רש"י פסוק יא

ותשחת – לשון ערוה וע"א (סנהדרין נז) (כמו (דברים ז) פן תשחיתו: ותמלא הארץ חמס – גזל (ס"א שחמס (יונה ג) ומן החמס אשר בכפיהם):

Was corrupt: Heb. וְשָׁחַתָּה is an expression of immorality and idolatry. (other editions add: immorality, "for all flesh had corrupted (השחית) its way," and idolatry), as in (Deut. 4:16): "Lest you deal corruptly (תשחיתו) its way."

And the earth became full of robbery: Heb. חָמָס, robbery. (other editions add: as it is said (Jonah 3:8): "and of the dishonest gain (החמס) which is in their hands.")

גמ' חגיגה יא:

דאמר מר גזל ועריות נפשו מחמדתן ומתאוה להם

As the master said, theft and immorality are things that a person desires and lust after

נתיבות שלום שם

ואח"כ כתיב פרשת דור ההפלה שהיה ענין כבוד ... שהפגם שלהם היה זה שרצו לעשות לעצמם שם וכבוד

בראשית י"א:ג'

וַיֹּאמְרוּ הִבָּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפְּזִין עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ:

And they said, "Come, let us build ourselves a city and a tower with its top in the heavens, and let us make ourselves a name, lest we be scattered upon the face of the entire earth."

פתיחה להעמק דבר

והענין דנתבאר בשירת האזינו על הפסוק "הצור תמים פעלו... צדיק וישר הוא" (דברים לב ד), דשבח "ישר הוא" נאמר להצדיק דין הקדוש ברוך הוא בחורבן בית שני, שהיה "דור עקש ופתלתל" (שם פסוק ה); ופירשנו שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת חנם שבלבם זה אל זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה, ולכל הרעות שבעולם, עד שחרב הבית.

ועל זה היה צידוק הדין, שהקדוש ברוך הוא ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות אף-על-גב שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידיים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו "ישרים", היינו: שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכווערים; מכל מקום היו עמם באהבה, וחשו לטובתם, כאשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום, אף-על-גב שהיה שונא אותם ואת מלכם תכלית שנהא עבד רשעתם, כמבואר במאמר למלך סדום. מכל מקום חפץ בקיומם!

ובבראשית רבה פרשת וירא (פרשה מט) איתא על זה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו: "אַהֲבֵתָ צֶדֶק וְתִשָּׁנָא רָשָׁע" (תהלים מה ח) – "אהבת להצדיק את בריותי, ותשנא להרשעין...", והיינו ממש כ"אַב הַמֶּוֹן גִּוִּים" (בראשית יז ד ובפסוק ה), שאף-על-גב שאין הבן הולך בדרך מישרים – מכל מקום שוחר שלומו וטובו. וכן הוצק חן ודרך ארץ נפלא, על דבר אברהם את לוט, כמו שנתבאר בפרשת "לך".

וכן ראינו כמה נוח היה יצחק אבינו להתפייס ממשנאיו, ובמעט דברי פיוס מאבימלך ומרעיו – נתפייס באופן היותר ממה שבקשו ממנו, כמבואר במקומו.

ויעקב אבינו, אחר שהיטב חרה לו על לבן, שידע שבקש לעקרו לולי ה', מכל מקום דבר עמו דברים רכים. עד שאמרו על זה בבראשית רבה (פרשה עד): "קִפְּדוּתָן שֶׁל אֲבוֹת וְלֹא עֲנִיָּתוּתָן שֶׁל בָּנִים" (עיין שם), ונתפייס עמו מהר.

וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ מה ששייך לקיום העולם, המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה. ומשום הכי נקרא כמו כן ספר הישר על מעשה אבות בזה הפרט.

ובלעם בשעת רוח הקודש – לא היה יכול להתפלא על רוע מעשיו, שאינו צדיק וחסיד כאברהם יצחק ויעקב, אחרי שהוא נביא אומות העולם וראשו במקור הטומאה. אכן התפלא על רוע הילוכו בדרך ארץ, שאם שראוי היה לו לשנוא את ישראל תכלית שנהא, כאשר שהמה בני אברהם יצחק ויעקב וראשם במקור הקדושה, אבל מכל מקום לא היה ראוי לפניו לבקש לעקר אומה שלימה. ואינו דרך ישרה בקיום העולם. ועל זה צעק "תמות נפשי מות ישרים", היינו: מקיימי הבריאה. ובדברינו נתיישב יפה על מה נקרא זה הספר ספר הישר, שהוא ספר הבריאה.

קהלת ז:כ"ט

לִבְרָא רָאִה זֶה מִצָּאֵתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יֵשֶׁר וְהִמָּה בִקְשׁוּ זִשְׁבֹּנוֹת רַבִּים:

See, only this one have I found, for God made man straight, but they sought many intrigues.

רש"י שם

לִבְרָא רָאִה זֶה מִצָּאֵתִי – שְׂצָחָה לְעוֹלָם תִּקְלָה עַל יָדָהּ. אֲשֶׁר עָשָׂה – הַקִּבְצָה אֶת הָאָדָם הַרְאָשׁוֹן יֵשֶׁר. וְהִמָּה – מִשְׁנֻדּוּגָהּ לֹא חוּהָ אֲשֶׁתּוֹ וְנַעֲשׂוּ שָׁנִים וְנִקְרְאוּ רַבִּים. בִּקְשׁוּ חֲצֹנוֹת רַבִּים – מַזִּימוֹת וּמַחֲשָׁבוֹת שֶׁל חֲטָא כִּךְ נִדְרָשׁ בַּמִּדְרָשׁ:

See, only this one have I found: for a stumbling block came into being through her. that... made: The Holy One, blessed be He [made] the first man straight. but they: when his wife Eve was paired up with him, and they became two and were called "they."sought many intrigues: plans and designs of sin.

דברים ו':י"ח

וְעָשִׂיתָ הַיֵּשֶׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' לְמַעַן יִטֵּב לְךָ וּבָאתָ וִירִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתָּיִךְ:

And you shall do what is proper and good in the eyes of the Lord, in order that it may be well with you, and that you may come and possess the good land which Hashem swore to your forefathers,

רמב"ן שם

ועשית הישר והטוב בעיני ה' על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ו למען ייטב לך, הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר:

וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח), ואפילו מה שאמרו (יומא פו) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר: